

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦІЛІСНОЇ
КАРТИНИ СВІТУ**

Хитра З. М.,

викладач Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

За умов динамічності сучасної системи освіти проблема професіоналізму діяльності вчителя початкової школи має першочергове значення. Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів приділяється велика увага, зокрема теоретичним та методичним аспектам підготовки вчителя (О. Абдуліна, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Мороз, О. Пехота, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сухомлинський); закономірностям формування пізнавальної активності та педагогічної майстерності (В. Андрєєв, П. Давидов, В. Лозова, В. Паламарчук, С. Сисоєва та

ін.); упровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання у вищій школі (Т. Байбара, В. Бондар, Н. Бібік, І. Зязюн, С. Мартиненко, Л.Коваль, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа, П. Щербань, І. Шапошнікова та ін.).

Проблему формування цілісності знань в різних аспектах досліджували Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, О. Ільченко, І. Лернер, Н. Міщук, А. Степанюк, О. Ярошенко та ін.. Формування наукової картини світу особистості досліджували Б. Бірюков, Г. Вишинська, В. Кузьменко, В. Михайловський, М. Яременко, Г. Пантелєєва та ін. Останнім часом відбувається утвердження наукових шкіл з інтеграції змісту природничонаукової підготовки, концептуальні засади яких розробили В. Ільченко, К. Гуз, С. Клепко та В. Моргун, розроблення концепції світоглядної освіти Р. Арцишевським та ін. Необхідно відзначити випереджальний характер педагогічних теорій та науково обґрунтованих інноваційних технологій з вказаної проблеми в дослідженнях Т. Байбара, Н. Бібік, Л.Коваль, О. Савченко, А. Степанюк, О. Ярошенко та ін.

Незважаючи на наявні наукові напрацювання, проблема підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС вивчена ще недостатньо.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності ефективних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС.

В сучасній науці існують різні тлумачення змісту поняття «педагогічні умови». Переважна більшість авторів пов'язують забезпечення педагогічних умов з ефективністю педагогічного процесу.

Так зокрема, Є. Хриков розглядає педагогічні умови як «обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності» [10,12].

В. Стасюк педагогічні умови характеризує як «обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю або продуктивністю особистості, групою людей» [9,176].

Н. Яковлева педагогічні умови трактує як «сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що забезпечує досягнення студентами професійно-творчого рівня діяльності» [12,8-14].

Для з'ясування педагогічних умов підготовки вчителя початкової школи звернемо увагу на дослідження О. Калегіної, яка вважає, що ефективність становлення компетентнісної парадигми освіти залежить від дотримання п'яти груп умов: а) цільової – становлення інформаційного суспільства, зміни інформаційних потреб і форм їх задоволення; б) організаційної – оновлення організаційного контексту розвитку системи освіти; в) змістовно-сислової – формування ідейно-сислового контексту; г) динамічної – нагромадження синергетичного потенціалу в системі професійної освіти, здатного протистояти ідейно-сисловій та організаційній ентропії; д) технологічної – підсилення інноваційно-технологічного характеру змін у системі професійної освіти [3,20].

Узагальнюючи погляди щодо сутності змісту поняття «педагогічні умови», можемо стверджувати, що вони спрямовуються на ефективну і результативну організацію педагогічної діяльності. Відтак, маємо підстави вважати педагогічними умовами підготовки вчителя початкової школи до

формування в учнів ЦКС таку сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених обставин у навчальному процесі, які забезпечують позитивний вплив на формування готовності майбутнього вчителя до вище означеного виду діяльності.

Проведений нами науковий пошук дозволив виділити групу педагогічних умов та інгібіторів підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС за умови реалізації компетентнісного підходу в освіті.

На нашу думку, ефективними педагогічними умовами професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС, виступатимуть:

1) забезпечення у структурі педагогічної діяльності ціннісного ставлення та позитивної мотивації майбутнього вчителя щодо формування в учнів ЦКС;

2) фундаменталізація змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів в цілому та зокрема її природничо-наукової складової;

3) забезпечення відповідного науково-методичного супроводу підготовки майбутніх вчителів початкової школи до формування в учнів ЦКС;

4) упровадження інноваційних освітніх технологій у навчально-виховний процес, що базуються на особистісному та компетентнісному підходах;

5) системний моніторинг процесу реалізації компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до формування в учнів ЦКС.

Першою педагогічною умовою буде забезпечення у структурі педагогічної діяльності ціннісного ставлення та позитивної мотивації майбутнього вчителя щодо формування в учнів ЦКС. Проаналізуємо роль та значення мотивації як рушійної сили в процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

В Енциклопедії освіти «мотивація праці або учіння» розглядається як система детермінант, причин, стимулів, мотивів, що спонукає людину до діяльності [2,528].

За М. Чобітько, ефективність процесу самовизначення майбутнього вчителя багато в чому залежить від внутрішньої позиції, ставлення студента вищого навчального педагогічного закладу до педагогічної діяльності, тобто вмотивованості цієї діяльності. Успішність процесу самовизначення у студентів вищого педагогічного навчального закладу неможлива без цілеспрямованої роботи з формування професійних мотивів. Розвиток професійної мотивації означає не внесення в особистість готових мотивів, а створення таких умов, в яких бажані мотиви формувалися б на підставі минулого досвіду, індивідуальності, внутрішніх потреб самого студента [11, 102]. Основними мотивами професійного самовизначення особистості майбутнього педагога вчений вважає: любов до дітей, суспільна і особистісна значимість професії вчителя, можливість мати постійну роботу, любов до предмету, інтерес до професії вчителя, потреби отримати вищу освіту, можливість спілкування з дітьми, колегами; задоволення, яке приносить робота, її творчий характер [11, 103-104].

Л. Колбіна зазначає, що діяльність майбутніх учителів початкової школи під час вивчення навчальних дисциплін мотивується їх уявленнями про навчальні, професійно-педагогічні цінності, а тому може спонукатися й

керуватися різними формами мотивації, розрізняються за змістом та рівнем спорідненості [5,71].

У цілому, мотиваційна сфера підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС визначається характером самої учбової діяльності студентів, розігнутістю та зрілістю її структури, сформованістю її компонентів (навчальних завдань, навчальних дій, дій самоконтролю та самооцінки), взаємодією упродовж учіння з іншими, смислом учіння (підготовки) для кожного студента, тобто його світоглядом, ідеалами, ціннісними орієнтаціями, характером мотивів учіння, зрілістю цілей, особливостями емоцій, що супроводжують процес як процес учіння, так і процес професійної підготовки. Мотиваційна настанова відповідної педагогічної діяльності характеризується сприйняттям, усвідомленням та прагненням майбутніх учителів початкової школи формувати в учнів ЦКС. Тому основною умовою ефективності його навчання є узгодження цілей навчання із внутрішніми запитами, потребами та інтересами студента.

На нашу думку, необхідно, щоб вказана вище педагогічна умова підготовки вчителя до формування в учнів ЦКС узгоджувалися та знаходили своє відображення в навчально-виховному процесі ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Друга педагогічна умова - фундаменталізація змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів в цілому та зокрема її природничо-наукової складової.

Проблему фундаменталізації освіти вивчали С. Гончаренко, В. Кінельов, В. Краєвський, М. Карпов, Л. Зоріна та ін., фундаменталізації вищої освіти присвячено праці А. Гладуна, А. Кочнєва, О. Голубевої, А. Суханова, В. Князевої, О. Поліщук, О. Філатова та ін. Фундаменталізацію як принцип вищої освіти розглядали С. Гончаренко, В. Кінельов, В. Садовничий, А. Субетто та ін.

Нині існують різні тлумачення фундаментальності освіти. В широкому розумінні будь-яка освіта має бути фундаментальною; а в вузькому цей феномен відносять лише до вищої освіти, вважаючи його протиположним професійному спрямуванню навчання.

Як зазначає С. Гончаренко, "фундаменталізація освіти на сучасній основі має виступати провідним імперативом освітніх реформ" [1,2]. «Майбутній спеціаліст має бути методологом, який характеризується широтою та глибиною наукових поглядів і культурою як дисциплінарного, так і міждисциплінарного мислення» [1,3].

Фундаменталізація освіти ставить такі вимоги до сучасного рівня загальнонаукової і професійної компетентності майбутніх фахівців:

1) володіння системою фундаментальних методологічних, спеціальних, природничо-наукових і культурологічних знань; здатність до ціннісно-смислового самовизначення в сучасному соціокультурному, інформаційному та професійному просторі;

2) розвинуте теоретичне мислення, основні показники якого – цілісність, системність, проблемність, логічність, діалектичність, інтерактивність, прогностичність, діалогічність, критичність, рефлексивність, інтуїтивність тощо;

3) високий рівень професійної культури, основою якої є методологічна, інтелектуальна, креативна й інформаційна культура;

4) цілісне, системне уявлення про процеси і явища, які відбуваються в живій і неживій природі, професійних явищах і процесах;

5) володіння загальнонауковими професійно значущими методами наукового пізнання;

6) здатність до культуротворчого діалогу;

7) здатність до інтеграції раціонального логічного мислення й інтуїції, теоретичного та емпіричного мислення;

8) здатність на основі системного підходу проектувати пізнавальні інформаційні моделі, проблемні ситуації, а також моделі дослідницької, творчої діяльності з їх розв'язання.

Основою професійної компетентності спеціаліста в цілісно-смысловому контексті фундаменталізації навчання в сучасній вищій школі є його методологічна, креативна, інтелектуальна й інформаційна культура, а також стійка ціннісна орієнтація на творчу самореалізацію в моделюванні дидактичної системи й умов її реалізації в реальній освітній практиці [1,5].

На думку Л.А. Онищук, фундаментальна освіта відображає процес нелінійної взаємодії людини з інтелектуальним середовищем, яке збагачує її внутрішній світ. Головним завданням фундаментальної освіти є створення оптимальних умов для розвитку гнучкого та багатогранного наукового мислення, різних способів пізнання дійсності, для виникнення внутрішньої потреби в саморозвитку та самоосвіті впродовж життя. Йдеться про створення системи і структури освіти, пріоритетом яких є не прагматичні вузькоспеціалізовані знання, а інваріантні, методологічно важливі, що сприяють *цілісному сприйняттю наукової картини навколишнього світу*, інтелектуальному розвитку особистості та її адаптації до суспільного життя, що швидко змінюється [8,15].

Як вважає В. Ковальчук, для досягнення цілей інтенсифікації процесу фундаменталізації освіти необхідно: спрямувати увагу викладачів та студентів на проблеми розвитку загальної культури. Пізнання кращих досягнень цивілізації, формування наукових форм системного мислення; змінити зміст та методологію навчального процесу таким чином, щоб попри вивчення історії розвитку культури, суспільства та процесу формування сучасної науки, які безумовно, необхідні для загального розвитку кожної людини, значна частина часу приділялась виробленню сучасних уявлень *про цілісний зміст системи наук*, про перспективи їх подальшого розвитку [4,16].

Отже, фундаменталізація змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів в цілому та зокрема її природничо-наукової складової покликана створювати необхідні й достатні умови для поетапного розвитку методолого-культурологічного фундаменту особистості студентів, що забезпечує творчу самореалізацію їх у навчально-пізнавальній, навчально-дослідницькій та згодом професійній діяльності і значною мірою може гарантувати їх якість.

Третя педагогічна умова полягає в забезпеченні відповідного науково-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС. Вона забезпечуватиме той базис, на якому буде можлива та ефективна модернізація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Для цього виділимо такі напрямки роботи:

- змістово-професійний, що передбачає дослідження, вивчення та узагальнення досвіду світоглядної освіти, окреслення вимог до компетентності педагогічних кадрів з означеної проблеми;

- педагогічний, що передбачає розроблення, впровадження та адаптацію моделей підготовки майбутніх учителів початкової шкпли до формування в учнів ЦКС;

- організаційно-процесуальний, що робить можливим проектування нових професійно значущих спецкурсів, розроблення на компетентнісній основі навчальних та робочих програм дисциплін, які орієнтовані на формування загальних та професійних компетенцій майбутнього вчителя початкової школи.

Четверта педагогічна умова упровадження інноваційних освітніх технологій, які сприяють формуванню професійної компетенції щодо формування в учнів ЦКС, у навчально-виховний процес, що базуються на особистісному та компетентнісному підходах. Вказана умова тісно пов'язана з попередньою умовою, виступаючи втіленням та конкретизацією розробленого науково-методичного супроводу.

З метою актуалізації та підсилення професійного спрямування навчання майбутніх учителів необхідна зміна співвідношення теоретичної та практичної підготовки, інтенсифікація самостійної роботи студентів, введення спецкурсів, індивідуалізація траєкторії навчання, використання активних методів навчання тощо.

На нашу думку, поєднання описаних вище методів підвищить ефективність професійної підготовки студентів, створюватиме комфортні умови для інтеграції студентів в професію, впливатиме на показники, що характеризують професійні критерії компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

Зазначимо, що забезпечення реалізації вищеназваної умови неможливе без відповідного рівня готовності викладачів ВНЗ I-II рівнів акредитації в інноваційному освітньому середовищі. Ця готовність включає бажання відстежувати інновації та здійснювати оцінку їх ефективності, спонукання до пошукової діяльності викладачів, розроблення зразків моделей професійної підготовки майбутніх учителів до здійснення світоглядної освіти, апробації навчальних технологій; рефлексію та моніторинг викладачами результатів своєї педагогічної діяльності тощо.

П'ята педагогічна умова передбачає використання системного моніторингу як засобу управління процесом формування компетентності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС.

Під моніторингом в освіті (англ. monitor – той, що нагадує, наглядає, застерігає) розуміють спеціальну систему збору, обробки, зберігання і поширення інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки і основних тенденцій її розвитку та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі [1, 519].

Г. Малік розглядає педагогічний моніторинг у логіці компетентнісного підходу як науково обґрунтовану систему спостереження за динамікою формування ключових і професійних компетенцій майбутніх фахівців з метою досягнення рівня, передбачуваного ГСВО та міжнародними професійними стандартами [6, 127].

В професійній педагогічній освіті М. Сорока розглядає моніторинг педагогічної діяльності вчителя як «форму організації, збирання, збереження і поширення інформації про професійну діяльність учителя та її складники, яка дає змогу вибирати подальші стратегії й тактики змін, що необхідні для розвитку професіоналізму вчителя; результати якої є підґрунтям для розроблення індивідуальної карти розвитку вчителя» [9,11].

В нашому дослідженні, ми розглядаємо моніторинг як інформаційну систему, основним призначенням якої буде коригування та прогнозування розвитку досліджуваного об'єкта, а саме, підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС. Об'єктами моніторингу виступають процес підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС, навчальна діяльність студентів та їх професійна компетентність щодо формування в учнів ЦКС, система особистісно-професійних компонентів (мотиви та цінності), кількісні та якісні показники знань (повнота, глибина, цілісність, узагальненість, систематичність, системність, оперативність, усвідомленість, міцність); уміння та навички; рівень сформованості професійних компетенцій, методичне забезпечення навчальних курсів тощо.

Завдяки педагогічному моніторингу формується уявлення про педагогічну компетентність майбутнього вчителя початкової школи, яка складається протягом певного періоду діяльності завдяки низці зв'язаних між собою чинників. Таким чином, зростання вимог до професійних якостей та компетентностей майбутніх учителів потребує адекватної методики оцінювання якості їх професійної діяльності.

Отже, виокремлені нами педагогічні умови складають собою цілісну систему, оскільки вони логічно між собою пов'язані та взаємообумовлені. Проте, щоб забезпечити реальну ефективність підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС, необхідно нейтралізувати дію інгібіторів, так званих стримуючих факторів. До інгібіторів професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, на нашу думку, належать:

- 1) недостатній рівень природничонаукової освіти студентів, які здобувають кваліфікацію вчителя початкових класів;
- 2) невідповідність рівня інформаційної культури випускників базової середньої школи викликам суснільного прогресу, темпу духовно-інформаційних перетворень;
- 3) відсутність / неузгодженість наукових позицій щодо змісту світоглядно-виховної роботи і структури професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи;
- 4) професійна інертність та неготовність суб'єктів освітнього процесу до змін у вітчизняній освіті;
- 5) недостатнє матеріально-технічне та методичне забезпечення навчального процесу ВНЗ I-II рівнів акредитації;
- 6) труднощі упровадження суб'єкт-суб'єктної взаємодії у підсистемах «викладач-студент», «студент-студент», «студент-учень» щодо підготовки майбутніх учителів до формування в учнів ЦКС;
- 7) формальність щодо реалізації індивідуальних освітніх траєкторій студентів (не враховується вихідний рівень компетенцій з предметних галузей).

Отже, усунення або нейтралізація вище згаданих інгібіторів та використання виявлених педагогічних умов, на нашу думку, сприятиме забезпеченню реалізації компетентнісного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС. Проте, враховуючи істотний розрив між якістю традиційної професійної підготовки та вимогами, що постають перед випускниками освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» у контексті конкурентоздатності та готовності до професійної діяльності, необхідне глибоке бачення та осмислення процесуальних особливостей забезпечення запропонованих умов в освітнє середовище ВНЗ I-II рівнів акредитації. Саме тому виникає необхідність в пошуку таких механізмів впровадження запропонованих педагогічних умов, які дозволили б врахувати сучасні освітні вимоги, поєднати всі професійні складники процесу формування професійних компетенцій майбутніх учителів початкової школи.

Резюме. У статті на основі компетентнісного підходу обґрунтовані педагогічні умови професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу (ЦКС). Розкривається сутність понять «фундаменталізація професійної освіти» та «моніторинг професійної діяльності вчителя». **Ключові слова:** цілісна картина світу молодшого школяра, формування в учнів ЦКС, педагогічна умова, фундаменталізація освіти, компетентнісний підхід, педагогічний моніторинг, мотивація педагогічної діяльності.

Резюме. В статье на основе компетентносного подхода раскрыто педагогические условия профессиональной подготовки будущего учителя младшей школы к формированию в учащихся целостной картины мира (ЦКМ). Раскрывается сущность понятий «фундаментализация профессионального образования» и «мониторинг профессиональной деятельности учителя». **Ключевые слова:** целостная картина мира младшего школьника, формирование в учащихся ЦКМ, педагогическое условие, фундаментализация образования, компетентносный подход, педагогический мониторинг, мотивация педагогической деятельности.

Summary. The main task of the article is to substantiate pedagogical conditions of training future primary school teachers to form the comprehensive worldview (CWV) of pupils on the base of the competence approach. The article discloses the essence of the concepts: "fundamentalization of professional education" and "monitoring of professional teacher's activity." **Keywords:** comprehensive worldview of primary pupils, the formation CWV of pupils, the pedagogical condition, fundamentalization of education, competence approach, teaching monitoring, and motivation of pedagogical activity.

Література

1. Гончаренко С.У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / С.У. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. - № 1. – С.2-6.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
3. Калегина О.А. Библиотечно-информационное образование в контексте мировых тенденций: теоретико-методологический аспект: автореф. дис...док.пед.наук: 05.25.03 «библиотекосведение, библиографоведение и книговедение» / О.А. Калегина. - Санкт-Петербург, 2007. - 46 с.

4. Ковальчук В. Інтенсифікація світоглядно-методологічної та професійної підготовки вчителів початкових класів: модернізаційний ракурс / В. Ковальчук // Початкова школа. – 2009. - № 10. – С.15-16.

5. Колбіна Л.А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтирів у молодших школярів.: дис..канд.пед.наук: 13.00.04 / Колбіна. - Одеса,2008. - 205 с.

6. Малик Г.Д. Умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця: дис...канд.пед.наук:13.00.04 / Малик Галина Дмитрівна. - К., 2011.-350 с.

7. Моніторинг професійної діяльності вчителя: теорія і практика: метод. посіб. / За заг. ред. В.О. Огнев'юка, Л.Л. Хоружої / Огнев'юк В.О., Хоружа Л.Л. [та ін.]. - К.:КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2009. - 60 с. - Бібліогр.: с.41-43.

8. Онищук Л.А. Фундаментальність – категорія якості освіти та освіченості сучасної людини / С.У.Гончаренко // Шлях освіти. – 2011.- № 2. – С.15-19.

9. Стасюк В.Д. Педагогічні умови підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа-вищий заклад освіти»: дис...канд. пед. наук:13.00.04 / Стасюк В.Д. – О., 2003. - 280с.

10. Хриков Є.М. Педагогічні умови як складова наукових знань / Є.М. Хриков // Шлях освіти. – 2011. - № 2 (60). – С.11-15.

11. Чобітько М.Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: Теоретико-методологічний аспект: Моногр. / МОН України. АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. - Черкаси:Брама –Україна, 2006. -560 с.

12. Яковлева Н.О. Проектирование как педагогический феномен / Н.О. Яковлева // Педагогика.-202. - № 6. – С. 8-14.

Подано до редакції 13.05.2012